

BÁRDOS JÓZSEF

Egy pályázat űrüggyén

„Holle anyó a szorgalmas lányt aranyesővel jutalmazta, a lustát szurokkkal büntette. Vajon igaza volt? Vagy tehetett volna másképp? Kell-e büntetni és jutalmazni? Ha igen, miért nem? És hogyan? Mit tegyünk helyette?”

Ezekkel a gondolatébresztőnek szánt bevezető mondatokkal hirdetett meseíró és/vagy tanulmányíró pályázatot a Szitakötő című gyermekfolyóirat az interneten, (http://ligetmuhely.blog.hu/2014/06/26/palyazat_szitakoto_gyerekfolyoirat_aranyeso_es_szurkos_ust_alkotoi_palyazat).

A szöveg valóban gondolatébresztő. Az első gondolat az öröme. Jó, hogy van egy ilyen gyermekfolyóirat, még jobb, hogy ez a lap 8 éven felüli olvasóknak meséket, verseket írat.

A második gondolat azonban már a bosszúságé. Vajon milyen lehet az a gyermeklap, amelynek szerkesztői ennyire nem értik a Holle anyó című mesét, és úgy látszik, egyáltalán semmit sem értenek a népmesék erkölcsi világgépet megalapozó funkciójából, hatásából, mert ahelyett, hogy sok-sok népmesét ismernének és közvetítenének, és mesekutatók (mondjuk Propp, Bettelheim, Boldizsár Ildikó) írásait olvasnák, felvértették magukat valami éppen divatos pedagógiai mázzal, és azt hiszik, jó úton járnak.

Hát nem.

Ahhoz, hogy tévedésük nyilvánvalóvá váljék, nézzük meg közelebbről az általuk futólag értelmezett *Holle anyó*¹ című mesét!

Ez a mese eleve egy mostoha-történet. Ahol a két lányt alapvetően nem a lustaság illetve a szorgalom különbözteti meg, hanem az, hogy az egyiket szereti az anya (bár a lány rest és csúnya), mert ez az édeslánya, míg a másikat nem szereti (bár szép és szorgos), mert ő csak mostoha lánya. A szeretethiány mellett a szép és szorgos lányt agyonhajszolják, neki „*kellett minden munkát elvégeznie, s ő volt a hamupipőke a háznál*”², ráadásul kint az országúton a kút mellett kellett ülnie, „*és addig fonnia, míg a vér ki nem serkent az ujjából.*” Amikor pedig véletlenül beejtette a kútba az orsót, a mostohája „*összeszidta, s volt oly irgalmatlan, hogy így szóljon: »Ha beléjetted az orsót, hozd is föll!«*” A lánynak tehát a kútba kellett ugrania (azaz a halálba kényszerítették: a kútba ugrás közismert öngyilkossági módozat volt még a XX. században is).

Ezzel az elnyomott, nem szeretett leánnyal kiválóan tud azonosulni minden olyan mesehallgató gyermek, aki magát valamiképp hasonló helyzetben érzi (mert úgy véli, a testvérét jobban szereti az anyjuk: lásd testvér-féltékenység! Erről hadd beszéljen helyettem Bettelheim. Ő a Hamupipóke című mese kapcsán tér ki erre bőségesen, könyve³ 246-252. oldalán. Most csak egy-két gondolatát idézem:

„A »testvérféltékenység« kifejezést használjuk ugyan, de ennek a szánalomra méltó szenvedésnek jóformán csak véletlenül van kapcsolata a gyermek valódi fivéréivel és nővéreivel. A gyermek érzelmeinek forrása szüleivel való kapcsolatában keresendő. Amikor a gyermek bátyja vagy nővére ügyesebbnek bizonyul nála, ez csak átmeneti féltékenységet ébreszt benne. Az, hogy egy gyermek különös figyelemben részesül, csak akkor sérti mélyen a gyermeket, ha úgy érzi, hogy őt viszont nem sokra tartják a szülei, vagy hogy eltasztják maguktól. Ez a szorongás teszi terhessé számára valamelyik – vagy mindegyik – testvére létezését. A féltékenységet az lobbantja fel benne, hogy attól tart, testvéreivel összehasonlítva neki kevesebb esélye van rá, hogy elnyerje szüleinek szeretetét és megbecsülését. [...] mivel a gyermek saját erejéből nem képes bizakodva várni az eljövendő napot, amikor a dolgok majd az ő vágyai szerint alakulnak, csak fantáziájában kereset megnyugvást; és ezekben a fantáziaképekben felülkerekedik testvérein, mivel abban reménykedik, hogy valamilyen szerencsés esemény ezt majd a valóságban is előidézi.

Bármilyen szerepet töltünk is be a családban, valamilyen formában időnként mindenképpen erőt vesz rajtunk a testvérféltékenység érzése.”⁴

Tovább erősíti a mesehallgató gyermeknek a hősnővel való azonosulását, hogy erről a lányról kiderül, nemcsak szorgalmas, de együttérzés, segítőkészség is van benne. Amikor a kemencéből kiment a már kisült kenyereket, megmenti a roskadozó fát, lerázva az érett almákat, nemcsak szorgalmáról tesz tanúbizonyságot, hanem a mások baja iránti megértésről, a szolidaritásról is. Ezek olyan erkölcsi tulajdonságok, amelyek nélkül senki nem tekinthető érett embernek (mondják a mesék általában is).

Ezek után érkezik meg a kis házhoz, melyről tudható, a halál birodalmához tartozik. Ha eddig nem vettük volna észre, hogy a lány az alsó világban jár, itt már bizonyos, hogy a más(ik) világon vagyunk. Holle anyó ennek a világnak a kapus asszonya (ahogy más mesékben az erdei kis házikók vénségesen vén anyókái, a Nap, a Hold, a Szél anyja, az Állatok ki-

**...erőt vesz
rajtunk
a testvérféltékenység
érzése...**

rállynője is az⁵. Akiket megfelelően kell megszólítani, akikkel tisztelettudón kell viselkedni, különben anyókából boszorkánnyá változnak („szerecséd, hogy öreganyádnak szólítottál” – olvashatjuk sok mesében).

Holle anyó a szolgálátába fogadja a lányt. Feladatát pontosan meg is szabja: „*Csak arra kell vigyáznod, hogy jól megvedd az ágyamat, szorgosan föl-rázd, hogy röpködjenek a tollak, olyankor havazik a világban*” – mondja Holle anyó. És ez megint roppant fontos mozzanat. Mert a vállalt kötelesség teljesítése magánügyből itt nagy jelentőségű dologgá változik. A kötelesség elhanyagolása egyenesen a világrend megbomlását eredményezné (elmaradna a havazás). „*El is végzett mindent az öregasszony kedve szerint, s*

mindig derekasan fölrázta az ágyat, hogy csak úgy kavarogetak a tollak, akár a hópolyhek; másfelől jó sora volt nála, egy rossz szót sem hallott, s mindennap jóllakhatott hússal.”

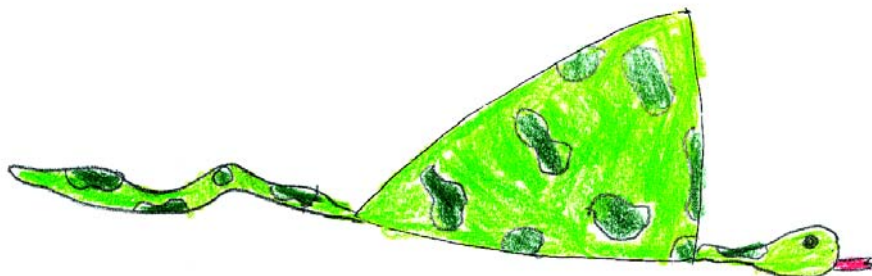
**...a világrend
megbomlását
eredményezné...**

Hősnőnk, „*bár itt ezerszer jobb dolga volt, mint otthon, mégis hazakívánkozott*”. Holle anyó kinyitja neki a közepe, az emberi világra vezető ajtót, „*a kapu kinyílt, s ahogy a lány éppen előtte állt hatalmas aranyeső hullott, és az összes arany a leányon ragadt úgy, hogy te-tőtől talpig reá rakódott. [...]* Majd a kapu bezárult, a leány mögött, s ő máris fönt volt a világban, közel a szülői házhoz.”

Mint látható, ebben a mesében is, a hősnőnek (mint Hófehérkének, Csipkerózsikának vagy Piroskának) meg kell járnia a halál birodalmát, hogy feltámadva eljusson a felnőtté válásig (a „lakodalmom” mozzanatot itt a kincsek megszerzése, a meggazdagodás helyettesíti, mint sok más mesében⁶).

Jellegetes „két testvér-történet”-tel van dolgunk, tehát, mielőtt befejeznénk vizsgálatunkat, feltétlen érdemes egy pillantást vetni a lusta lány történetére is. Valóban súlyos büntetésnek tűnhet elő látásra, hogy Holle anyó „*oda is vezette őt a kapuhoz, de mikor a leány ott állt alatta, arany helyett nagy kondér szurok zúdult reá. »Íme, szolgálátod jutalma« – mondta Holle asszony, és bezárta mögötte a kaput.*”

Mindenekelőtt észre kell vennünk, hogy nemcsak lustaságról van szó. Hanem eleve arról, hogy ez a lány testvérként szó nélküli haszonélvezője anyja magatartásának. Ezzel részese annak a gonoszságnak, ahogyan az a mostohalánnyal bánik. A mostohatestvér halálba kergetéséért már talán nem is tűnik olyan aránytalannak az a kondér szurok! De ezzel még nincs vége a lusta lány bűnlajstromának. Hiszen a Holle anyóhoz vezető

EGY KIGYÓ

AMI

LENYÉLT EGY HÁZ TETŐFELET

Puskás Bence (Rád) rajza

egész útját hazugságra építi: nem az orsó szúrja meg a kezét munka közben, hanem „belemarokol egy rózsabokorba”, nem véletlen ejti be az orsót a kútba, hanem szándékosan bedobja, és utána ugrik, tudva, hogy nem lesz semmi baja. Végig csak a kapzsiság vezeti, hogy ő is kincsekhez jusson. Aztán nem segít sem a kemencén, sem az almafán. Lám, belőle hiányzik az együttérzés, a segítőkészség, és Holle anyónál is csak az aranyesőt várja, nem végzi el az elvállalt munkát.

Hiába tehát, hogy életkor szerint felnőtt, a felnőttiség alapvető kritériumát jelentő erkölcsi értékek hiányoznak belőle, nem lesz teljes ember „élete fogytáig” sem (ezt fejezi ki szimbolikusan a rajta maradó szurok).

A Holle anyó című mese, mint talán kiderült sokkal többről és sokkal fontosabb dolgokról szól, mint szorgalom vagy lustaság. S ezekhez a sokkal fontosabb dolgokhoz mérhető és mérendő a jutalom és a büntetés is.

Aki elfogadja és megtartja a társadalom elvárta (a mesében kifejeződő) erkölcsi szabályokat (kötelességtudás, jóság, tisztesség, együttérzés, segítőkészség), az jól jár, aki megszegi ezeket a szabályokat, az pórul jár, mondja a mese. Mert a mesemondók tudják, nincsen jól működő társadalom általánosan elfogadott, élő, működő erkölcsi értékek nélkül. Mert az erkölcs ugyan történeti kategória, változik az idővel, a társadalommal, de azok a legáltalánosabb erkölcsi értékek, melyek a népmesékben megjelennek, évszázadok óta változatlanok, s meggyengülésük (épp az ilyen, válságos korban, mint amilyenben mi élünk most) a társadalom jó működé-

ellenpontok

sét akadályozza. Emberségre, jóságra, egymás iránti szolidaritásra, segítőkészségre, tisztességre ma éppen úgy szükség van (volna), mint száz, kétszáz vagy ezer esztendeje. S ezekre jogi eszközökkel (törvényekkel) nem lehet rávezetni az embereket. Ezeknek az erkölcsi értékeknek valamikor a gyermekkorban 3 és 8 év között kell (kellene) beépülnie a személyiség alapjaiba. És erre (is) szolgálnak a népmesék.

Már nem is beszélve arról, hogy ezek a mesék (a Holle anyó is) igazat mondanak a világról. Például azt, hogy néha (talán túlságosan is sokszor) a gonosz uralja a világot (a gonosz mostoha, a gonosz testvér él jól). De,

mondja a mese: a végső elszámolásnál mégis győzedelmeskedik a jó. Mellesleg az egész keresztény kultúra ezt sugallja: a másvilági jutalmazás és büntetés ugyanazt

hirdeti, mint a népmesék struktúrája.

Ezért (is) érdemes kitartani az erkölcsös magatartás mellett. És ez (is) segít a kisgyerekeknek (és nekünk, a felnőtt gyerekeknek) elviselni, túlélni, hogy a világ körülöttünk egyáltalán nem tökéletes, hanem tele van feloldhatatlan konfliktusokkal, bajjal, igazságtalansággal.

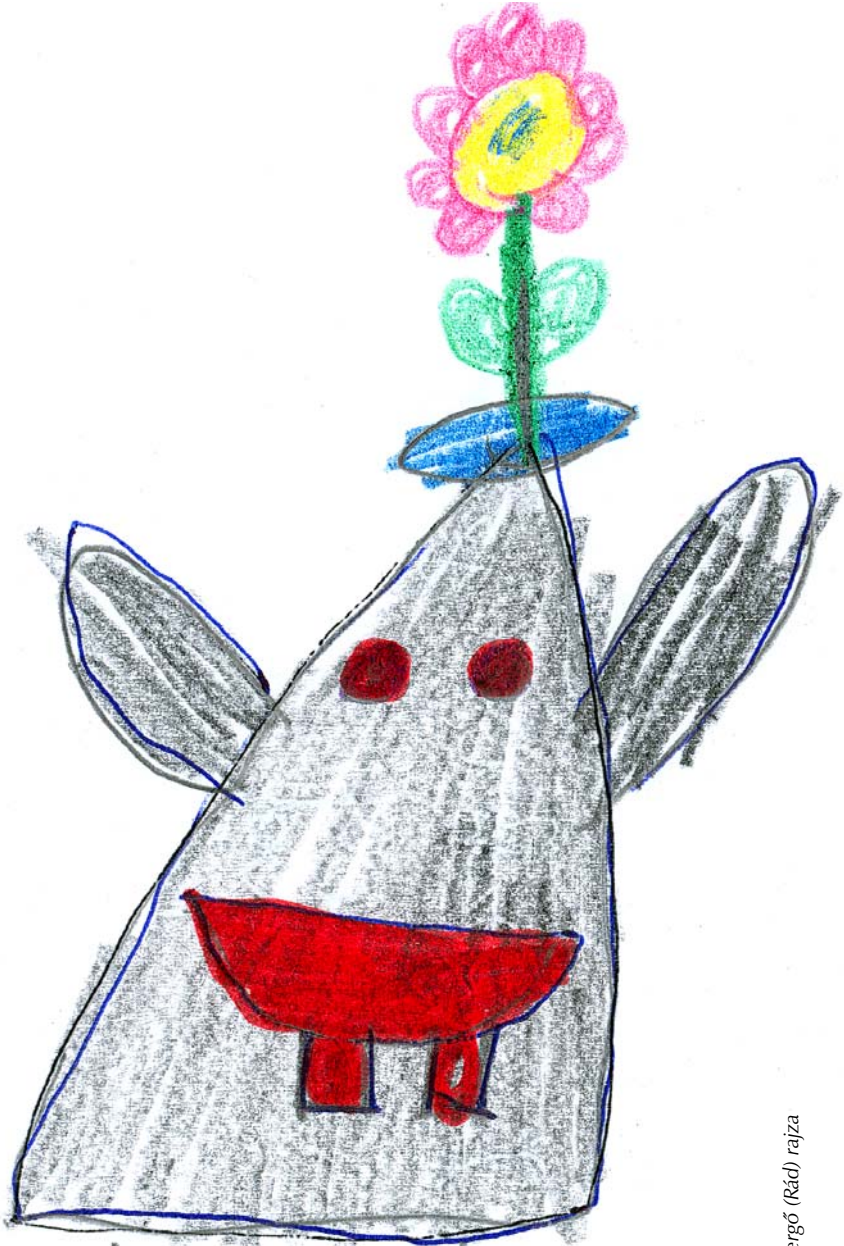
A jó mesemondó tudja, hogy a hallgatóinak szüksége van azokra a fantáziaképekre, amelyekből erőt meríthetnek, amelyek nemcsak

az igazságba vetett hitük megőrzését segítik, de lelki egészségük megőrzését is.

Mert a klasszikus népmesék nemcsak arra adnak lehetőséget, hogy beleélve magunkat a történetbe, azonosulva a hőssel, felülkerekedve kompenzáljuk a hétköznapi lét igazságtalanságait, hanem még arra is, hogy képzeletben bosszút álljunk a minket (pillanatnyi érzésünk szerint) az anyai szeretettől megfosztó szülőn vagy testvéren. És tehetjük mindezt a benünk fortyogó elkeseredést, dühöt levezetve úgy, hogy nem ártunk vele senkinek, hogy nem kockáztatjuk sem saját, sem más testi-lelki egészségét.

Mindezek után talán fölösleges arról elmélkedni, hogy Holle anyónak igaza volt-e, hogy tehetett-e volna másként. Neki ott, abban a más(ik) világban épp az a dolga, hogy jutalmazzon és büntessen, kinek-kinek jelleme, tettei szerint. Talán néha túlzónak érezzük a mesék ítélkezését, de ne feledjük, a népmeséknek többek között mindig is épp az volt a szerepe, hogy világosan kijelöljék az erkölcsi jó és rossz határait. Végletes hősök, végletes ítéletek. Am a hétköznapi lét erkölcsileg nagyon is zavaros érdekében csak az tud eligazodni, akinek tiszta fogalma van jóról és rosszról,

*...igazat
mondanak
a világról...*

Géza bácsi

Siekovszki Gergő (Rád) rajza

erényekről és bűnökről, és arról, hogy mire számíthat az, aki az egyiket, és mire az, aki a másikat választja.

A világ rendje sérülne, ha a bűn nem nyerné el büntetését, ha az erény nem diadalmaskodna. A klasszikus népmesék egy élhető világ erkölcsi alapjait képviselik és hirdetik. Művészeti alkotások, melyek átélhető élményt nyújtanak. Képekkel, szimbólumokkal dolgoznak, melyek a reális világ változásai közepette is évszázadok óta képesek megszólítani a mesehallgató (nem csak gyermek) tudatalattiját, képesek üzeneteiket beépíteni a mesehallgatók személyiségének érzelmi emlékezetébe.

Visszatérve a fő problémára: Aki Holle anyó történetéből csak a kondér szurkot érti, azzal nagyon nagy baj van. Az ilyen ember, úgy látszik, képtelen a világ művészi megismerésére.

Mert a *Holle anyó nem pedagógiai kézikönyv* mai szülőknak, nem is tanulságos történet kortárs magyar gyermekkönyv-módra, hanem csodálatos irodalom.

JEGYZETEK

- 1 Az új fordításban: *Holle asszony* = GRIMM, J. és W., *Gyermek és családi mesék*, Magvető, Bp. 1989. 116.
- 2 A mese szövegét mindenütt a fenti fordításban idézem.
- 3 BETTELHEIM, B. *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek*, Corvina, Bp. 2008.
- 4 BETTELHEIM, B. *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek*, 247-248.
- 5 Erről bővebben olvashatni: PROPP, VJ., *A varázmese történeti gyökerei*, L'Harmattan, Bp. 2006. 49. és tovább.
- 6 Erről például Propp másik könyvében olvashatunk: PROPP VJ. *A mese morfológiája*, Gondolat, Bp. 1975. 92.